

Pròleg

Que el lector català disculpi una lectora estrangera —francesa— d'incloure aquí les reflexions inspirades pel descobriment del recull de poemes més recent de Josep Maria Sala-Valldaura, *Daltabaix* (en francès, *Bouleversements*).¹ Aquest llibre té una història singular; els textos que el componen foren escrits entre l'agost de 2006 i el setembre de 2009 a Lleida, a Sidney i finalment a Amay, durant l'estada del poeta a la seva *Maison de la poésie*. Magníficament traduït tot l'aplec per Nathalie Bittoun-Debruyne i un cop revisat per l'autor, *L'Arbre à paroles* ha imprès i editat *Bouleversements* el 10 de juny de 2010, a Amay, abans fins i tot de la publicació de l'original català a Catalunya.

Els lectors apassionats per la poesia, però que no coneixen la llengua catalana, podran accedir d'aquesta manera a un bellíssim llibre universal procedent de Catalunya, la qual cosa els engrescarà a mirar de descobrir què és la cultura catalana: hi percebran un missatge poètic d'efecte durador, de la mateixa manera que gaudim de la poesia xinesa, persa o turca, tot i ignorar les llengües dels països d'on sorgeixen. És segur que els catalans i els catalanistes desitjaran llegir de seguida, tan bon punt aparegui, el text en l'idioma original, i nosaltres, professors de català, des d'aquí i des d'allà, ens encarregarem de dir els poemes, d'escriure sobre ells, de garantir la transmissió d'aquestes clares veus catalanes que són les del nostre

1. Traducció del text que Marie-Claire Zimmermann va escriure per a la presentació de *Bouleversements*, edició francesa d'aquest llibre, a l'Institut d'Études Catalans (Sorbonne-Nouvelle) de París el 7 de gener de 2011.

segle XXI, que enraonen del nostre temps, amb el llenguatge del nostre temps, però per a expressar els dolors de sempre.

Les dues citacions que fan d'epígraf ens il·luminen sobre la matèria dels "daltabaixos" que auspician aquest enfilall poètic. La primera pertany a Hipèrion, de Friedrich Hölderlin, en la traducció de Carles Riba o, en francès, de Philippe Jaccottet. Es tracta, doncs, del patiment, d'un descans impossible, del de l'home que només és habitat per un dolor devastador. La segona prové d'un llibre de Chantal Maillard, escrit en castellà, *Contra el arte y otras imposturas*: amb una desolació sòbria, evoca la nostra època destructora i angoixant, on tots perillegem de perdre la identitat o, fins i tot, de no adquirir-ne mai cap.

Als dos poemes que encapçalen el recull, el subjecte que hi pren la paraula indica que es col·loca sota el domini de la pèrdua, de l'exili interior, però que en farà poesia o, més ben dit, poemes: "Exposició", "Exili a la terra del temps". En acabat, el llibre es distribueix en quatre cicles, precedits pels títols següents:

1. "Exilis, ecos", 13 pàgines.²
2. "Apòlegs", 11 pàgines.
3. "Internaments, silencis", 19 pàgines.
4. "La veu de l'herba", 8 pàgines.

És interessant de subratllar que els tres primers títols, plurals aïllats, abraçaran experiències diverses, esquerdes, improbables vagareigs, exploracions arriscades, mentre que l'última part se situa sota la

2. Segons l'edició francesa.

forma del singular, per a permetre ajuntar els fragments de l'esdevenidor: "La veu de l'herba", és a dir, la veu poemàtica.

No seguiré l'ordre cronològic dels textos, ja que cadascú els podrà llegir després lliurement. Diré tan sols com he entès les paraules que tradueixen aquests bouleversements o daltabaixos; només seran uns moments dedicats a compartir la poesia.

Al recull, tret del poema "Amb un farcell taquicàrdic de fonemes..." —on el jo escolta el so d'una paraula— i de la part final en cursiva del poema "Oracle", el subjecte mai no parla en primera persona. Si a "Crònica obrera expatriada", diu "Sóc home sol", també hi afegeix tot d'una "Sóc dona sola", perquè es tracta de l'ésser humà anònim, home o dona, perdut entre l'eixordadissa de les màquines, mut i condemnat a la solitud.

El subjecte que enraona a Daltabaix només empra la segona persona del singular, "tu", d'un cap a l'altre del llibre. Com s'ha d'entendre aquest pronom? Aquí, el subjecte s'adreça a ell mateix, com en un diàleg interior o enmig d'una meditació íntima. Això implica una certa reserva o pudor, una distància crítica, a fi d'evitar també el domini del jo, que, en poesia, a vegades pot tendir perillosament cap a l'ego. Aquesta elecció és la de la sobrietat; hom renuncia als excessos, hom domina els registres i els tons; i no hi haurà, doncs, ni crits ni èmfasi. La intensitat del llenguatge poètic serà conseqüència de la seva pròpia contenció, que és extrema:

Estranger, tu, de tu mateix.

Amb tot, si, d'una banda, aquest autotractament del tu que origina un subjecte lúcid i capaç de mirar-se viure i actuar, impedeix tota identificació del locutor/auditor amb la persona que faria servir el "jo", de l'altra, en canvi, permet d'escoltar millor, de comprendre

millor la veu d'altri i de compartir, així, aquesta experiència humana, una experiència que de vegades hi és presentada sense cap pronom personal, únicament pel camí esbiaixat dels infinitius o de les enumeracions de substantius, com ara a "Foraviat".

El subjecte poètic no se centra únicament en ell mateix. La seva mirada es dirigeix amb la mateixa clarividència cap al món, cap a la societat que l'envolta. La poesia de Josep Maria Sala-Valldaura no té res a veure amb un discurs polític de míting, tot i que no és pas menys severa, ni a voltes menys satírica, perquè la indignació subjacent hi aflora amb l'ús d'anàfores i, de tant en tant, amb la utilització d'un mot estripat, vulgar, per tal de denunciar la lletjor d'un barri abandonat als pobres, marginat, mentre que els turistes s'escampen per "un passeig ben ple de gràcia" (val a dir, pel Passeig de Gràcia).

El fingiment i l'humor sec són les eines més temibles que fa servir el poeta per a vilipendiar el poder dels diners a "L'Arrabassada II i III", el poder de la "Gran Puta dels Diners", com ho assevera amb violència. Ens trobem a Catalunya, sens dubte, i no pas a cap espai imaginari: "Passeig de Gràcia", "Raval disgraciós", "L'Arrabassada", "Tibi dabo" testimonien el fort arrelament barceloní. Recordarem especialment, però, aquests quatre versos, que constitueixen una lectura sense concessions d'una terrible història col·lectiva:

*Gronxa el bressol de no-ser
aquesta mà amputada.
Amb els llavis tallats,
Catalunya.
Amb la boca corcada,
Espanya.*

Tot amb tot, el subjecte poètic no se situa per damunt del seu temps, no s'erigeix en jutge i, amb aquest mateix humor falsament rialler,

es descriu sempre mitjançant el “tu”, resguardat per la seva barra de pa i el seu diari, que conté totes les malaurances del món. Què s’hi pot fer? Resulta fonamental, però, evitar de tenir la consciència tranquil·la, segons “Suplement dominical”.

Hi ha d’altres formes d’expressió, més indirectes, que aposten pel joc, el doble sentit, els símbols, que es construeixen per mitjà d’imatges que ara conviden a somniar, adés diverteixen. Els “Apòlegs”, unes faules breus que d’alguna manera donen un ensenyament, fan que aparegui al segon cicle del llibre la riquesa de l’imaginari i de la fantasia característica de tota l’obra de Josep Maria Sala-Valldaura. Els ocells, el pelicà vist a Torres de Segre el gener de 2009, els unicorns omnipresents als fabulosos relats medievals (“Lliçó de zoologia I”, “Teló de fons” i “Inventari”), les iguanes que “s’ensopeixen com els oficinistes”, les ales dels àngels, del drac, dels grius... que no es poden desplegar i que representen la desgràcia de l’home anorreat, tot plegat, tot aquest seguit de materials zoològics mostren l’absurditat del món i, alhora, l’aclapament de l’home desemparat, totes les pors que els éssers humans i els animals afronten, segons llegim a “Inventari”:

*o la por de la bèstia
o la por de la fusta
o la por del mirall*

És, però, a “Internaments, silencis” quan el subjecte aborda més intensament els territoris de l’angoixa individual. La majoria dels poemes té vuit, dotze i quinze versos. Continua la polimetria. L’ús de versos escalonats que imposa la presència dels espais en blanc a l’interior dels poemes, és a dir, el silenci; la freqüència de les anàfores (“T’has fet gran...”, per exemple) i el relleu atorgat al vers darrer on s’assoleix l’apogeu poètic, tots aquests procediments parlen el destret del subjecte, el seu cansament, les interrogacions

sobre la seva existència mateixa —“On és la cambra de l'ésser?”, “Ésser, sense estar”, “Desvius vivint”—; hom hi percep de mica en mica el neguit de la mort, fins a l’anul·lació de tots els signes i la imposició de la negació, al poema “El destí del destí”.

Entre altres, un poema, d’una gran bellesa en l’expressió del desposseïment, ha captat la meua atenció: “Foraviat”. Mena a un parèntesi final que sembla ser pronunciat en veu baixa:

(T’esbotzes de malmetre’t.)

Aquí, de continu, el cos és replantejat, amb les seves sofrances i els seus límits, car l'ésser només s’entrega poèticament a través seu. En això, Josep Maria Sala-Valldaura és un poeta que assumeix del tot la seva contemporaneïtat.

Al llarg d’aquest camí on el destret acompanya el joc, el subjecte poètic no deixa de parlar del llenguatge, els mots i la poesia. Ho fa de dues maneres: per un cantó, mitjançant la relectura original de textos de tota mena que esdevenen així material del poema; per l’altre, mitjançant la utilització metalingüística dels termes fundadors de la poesia —“paraula”, “so”, “escriure”—. Aleshores, el llibre és concebut com l’expressió total de l’experiència dolorosa i com a victòria sobre el patiment.

Pel que fa a la primera manera, m’agraden particularment els poemes on J. M. Sala-Valldaura dóna un to i una interpretació insòlits a textos literaris cèlebres, com ara a “Evangelis apòcrifs”, on llegim l’antepífora:

*Amb una flaire de figues verolades,
el vent escombra el dolor polsegós del Gòlgota.*

Hi emmarca una evocació del calvari on ningú no pensa en el dolor de la mare del lladre rebec, el que no s’ha penedit. Igualment, “Oracle”,

que rellegeix la *Iliada*, *La vida es sueño* de Calderón i un parell d'episodis de l'Antic Testament, l'un referit a l'Arca de Noè i l'altre a Abraham a punt de sacrificar Isaac. Com al poema precedent, el subjecte s'hi interroga sobre l'absurditat del món i de les eleccions humanes, mentre posa en un primer pla els oblidats, val a dir, els animals que no van pujar a l'Arca, tema que es repeteix a "Teló de fons", tot rememorant amb un humor sorneguer els famosos unicorns deixats a terra!

Així mateix, a "Confinaments", la caverna de La República és desmitificada, però amb una sola finalitat, la de rebutjar la visió crítica que Plató té dels poetes. A "Cant del destí" trobem una perspectiva del retorn d'Ulisses i un càustic replantejament de la intertextualitat practicada pel subjecte poètic. "Paraules del nostre pare Caín", procedent del Gènesi, capgira el mite tot convertint Caín en un ésser errant i atemorit que es demana de manera sorprenent "On és mon germà?". Adopta uns versos de Joan Maragall, utilitza Terra baixa a la manera de Guimerà...

Tot i així, el que importa és el fet de ser poeta. Vet aquí el perquè de l'altra manera, la del recurs metalingüístic. Des del segon text, "Exili a la terra del temps", som en presència del subjecte poètic fent la seva feina, el treball sobre el llenguatge que consisteix a manipular les lletres, les paraules, per tal de crear l'ésser-poema:

*de la saba dels crits en silenci,
en fas una escorça,
una pell:
un poema.*

El poema titulat "Amb un farcell taquicàrdic de fonemes..." posa en escena el trajecte d'una paraula que surt del diccionari, viatja pel món, i, forçosament, hi és maltractada per la infelicitat dels éssers humans, fins que acaba revelant el seu dolor damunt del paper,

com un pardal petit de tinta blanca.

Si el subjecte arriba a “La veu de l’herba”, és per a afirmar el poder dels mots que s’ajunten per tal de formar el cos del poema. D’altra banda, cadascun dels quatre textos d’aquesta última part del recull no parla sinó d’això: “Poema mestís, amb el començament embrutat” proclama la bellesa de les paraules pronunciades pels viatgers estrangers i la victòria del llenguatge sobre la imposició de les fronteres. “Professió de fe” és un text decisiu on el subjecte poètic es descriu en el procés de l’escriptura, amb les seves pors, les seves ocultacions, la seva determinació, ja que hi empra “neologismes i préstecs”, “sons explosius”, “traços rebels”, gràcies al teixit metafòric del control duaner de la frontera i de l’escorcoll al qual té la ferma voluntat d’escapar. “Cançó d’amor i de mort” es clou amb aquest vers: “o provar d’escriure aquest poema”. En acabat, el darrer text, “Ars vitæ”, consisteix en una celebració de l’escriptura o, més aviat, del verb en infinitiu “escriure”, que dona lloc a set ocurrences, les cinc primeres seguides o precedides per punts suspensius, mentre que la sisena davanteja una coma i la setena no es vincula a cap signe de puntuació, sinó al complement d’objecte directe “un poema d’amor”. El subjecte hi associa l’espai i el temps, la nit negra i la ciutat, la nit i la pluja, i evoca després llocs angoixants a fi d’arribar a

escriure un poema d’amor

tot i els ulls de la mort.

El dia de la presentació d’aquest bell llibre, al Centre d’Études Catalanes de Paris-Sorbonne, la paraula fou donada sobretot al poeta i la seva traductora, que varen efectuar diverses lectures en veu alta en les dues llengües, i varen dialogar amb el nombrós públic que els havia anat a escoltar.

MARIE-CLAIRE ZIMMERMANN

Però a nosaltres
no ens és donat de tenir
repòs en cap lloc,
s'assequen, rodolen
els míser humans
a cegues de l'una
hora a l'altra,
com aigua de roca
a roca llançada,
anys i anys dins l'incert, daltabaix.

FRIEDRICH HÖLDERLIN, Cant del destí d'Hipèrion
(traducció de Carles Riba)

El hambre, sin duda, se conjuga de muchas maneras. No parece que quepa, hoy en día, otra poesía más que la que diga el hambre. Y el terror. La desolación y la extrañeza. Que lo diga para que nos reconozcamos en ello. En comunidad. Con las cosas. En las cosas. Cosas, también, nosotros. La identidad colgándonos del hombro como una chaqueta raída.

CHANTAL MAILLARD, Contra el arte y otras imposturas

Exposició

Estranger, tu, de tu mateix.
Glaucoma, taca, deix repetit de la mandra, atròfia vital.
Amb els virus que corquen els anys
fent camí i oblit per les venes.
Tot emparant-se del jo
tota desemparança de temps.

Emigrant, tu, de tu mateix.
Glossolàlia, extirpació de records i paraules
dins el fred inclement dels enyors.
Amb el batec de la por en el vol sense branca,
naufregi sense timó i timonera.
Tot emparant-se del jo
tota desemparança d'espai.

(Desnuats, desterrats de la veu, de la casa i dels dies.
Fills de tota pobresa i mancança.)

((Exilis,
 ecos,
 daltabaix.))